

УДК 377.04:005.966-027.561

ВИМОГИ РИНКУ ПРАЦІ ЩОДО СФОРМОВАНOSTІ КАР'ЄРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Інна Гриценюк,

*кандидат педагогічних наук, доцент, старший
науковий співробітник відділу виховання і
професійної кар'єри Інституту професійної
освіти НАПН України,*

<https://orcid.org/0000-0003-0317-3620>

e-mail: grihenokinka@ukr.net

Анотація. Розглядаються сучасний ринок праці, вимоги роботодавців до професійної компетентності кандидатів на здобуття вищої професійної освіти значно змінилися. Акцентується увага на тому, що сучасні працівники повинні демонструвати не тільки спеціалізовані знання в обраній професійній галузі, а й комплекс універсальних та переносних компетентностей, що дають змогу успішно адаптуватися до динамічного економічного середовища та постійно зростати у професійному плані. Сучасні фахівці повинні демонструвати високий рівень адаптивності, креативності та ініціативності, а також готовність освоювати нові технології та інструменти, що мають відношення до їхньої сфери діяльності.

Ключові слова: фахова передвища освіта, ринок праці, професійна орієнтація, кар'єрна компетентність, здобувачі фахової передвищої освіти.

LABOR MARKET REQUIREMENTS FOR THE DEVELOPMENT OF CAREER COMPETENCE IN STUDENTS OF VOCATIONAL PRE-HIGHER EDUCATION

Inna Hrytsenok,

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate
Professor, senior researcher of the Department of
Education and Professional Career of the
Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine*

Abstract. The contemporary labor market is examined, emphasizing that employers' requirements for the professional competence of candidates pursuing higher professional education have changed significantly. Attention is drawn to the fact that modern employees must demonstrate not only specialized knowledge in their chosen professional field, but also a set of universal and transferable competencies that enable them to successfully adapt to a dynamic economic environment and continuously develop professionally. Contemporary specialists are expected to exhibit a high level of adaptability, creativity, and initiative, as well as a readiness to master new technologies and tools relevant to their field of activity.

Keywords: higher professional education, labor market, professional orientation, career competence, applicants for higher professional education.

Найбільш досконала і структурована модель професійної орієнтації, відома як кар'єрне консультування, виникла в Сполучених Штатах і вважається найефективнішою. Подібні системи, що пропонують надійну підтримку особам, які приймають рішення щодо кар'єри, також були розроблені у Великій Британії, Франції, Німеччині, Польщі та інших європейських країнах.

Сучасний ринок праці вимагає створення актуальної та оперативної системи профорієнтації, яка б відповідала сучасним соціально-економічним реаліям та підтримувала особистість за допомогою сучасних психолого-педагогічних підходів у виборі кар'єри та професійному самовизначенні. Перехід до ринкової економіки підкреслив важливість професійної адаптації та конкурентоспроможності працівників. Ці трансформації закономірно призвели до нових викликів, пов'язаних з прийняттям кар'єрних рішень та особистим професійним розвитком.

Важливо чітко визначити, вивчити і зрозуміти природу різних видів професійної діяльності, очікування, які покладаються на компетенції та поведінку здобувачів фахової передвищої освіти, а також те, як вони розвиваються від початкових етапів планування кар'єри до постійного професійного зростання. Перехід до ринкової економіки висунув на перший план питання професійної придатності, конкурентоспроможності та рівня знань, що вимагаються від працівників. Це також викликає потребу в добре структурованих моделях професійної практики та глибшому розумінні особистісних і професійних рис, необхідних для успіху в сучасній кар'єрі.

Світ професій постійно змінюється – деякі професії стають застарілими, тоді як з'являються абсолютно нові. Як наслідок, здобувачі фахової передвищої освіти, які приходять на ринок праці, потребують своєчасної консультації та підтримки, щоб зорієнтуватися в цій складній ситуації, особливо під час вибору кар'єрних шляхів, що відповідають сучасним вимогам. Ефективне консультування з кар'єри має вирішальне значення, допомагаючи студентам приймати обґрунтовані рішення та адаптуватися до мінливого професійного середовища (Алексеева та ін., 2019).

Вищезгадані виклики виникають у контексті того, як здобувачі фахової передвищої освіти взаємодіють з обраними професіями. Ця взаємодія розгортається в більш широкому контексті соціально-економічних умов суспільства. Надання студентам психологічної підтримки в процесі прийняття кар'єрних рішень має вирішальне значення для того, щоб допомогти їм узгодити особисте та професійне життя, а також для подолання труднощів, криз і внутрішніх конфліктів, які можуть виникати протягом професійного життя. Така підтримка має на меті сприяти здоровим та ефективним стосункам між людиною та світом праці, гарантуючи, що вибір кар'єри буде реалістичним.

Дослідження в галузі соціології та психології вказують на те, що багато здобувачів фахової передвищої освіти стикаються зі значними перешкодами під час визначення свого кар'єрного шляху. Вирішення цієї проблеми вимагає визначення обґрунтованих методологічних стратегій профорієнтації, а також розробки ефективних психолого-педагогічних інструментів, які можуть допомогти здобувачам фахової передвищої освіти прийняти сучасні професійні цінності та сприяти самостійності й ініціативності у прийнятті продуманих та усвідомлених кар'єрних рішень (Алексеева та ін., 2021).

З практичної точки зору, такі країни, як Європейський Союз, США та Японія, активно вирішують цю проблему вже багато десятиліть. Ці країни впровадили комплексні програми психологічної підтримки в рамках систем безперервної професійної освіти та соціального захисту, які допомагають студентам успішно адаптуватися до мінливих умов праці. На відміну від них, у нашій країні в цьому напрямку досягнуто порівняно невеликого прогресу.

Важливо підкреслити, що професійну орієнтацію нині слід розуміти як динамічну систему, що формується під впливом різних зовнішніх чинників, зокрема соціально-економічних умов, які визначають конкретні види економічної діяльності.

Ефективна система професійної орієнтації має бути спрямована на формування цілісного набору професійних цінностей, які відображають як особистісні риси здобувача фахової передвищої освіти, так і його конкретні інтереси та здібності. Вона також повинна визнавати унікальний погляд кожного студента на варіанти кар'єри в контексті поточних соціально-економічних вимог. Водночас, профорієнтацію слід розглядати як безперервний процес, в якому студенти реалізують свої професійні інтереси та вподобання, починаючи з ранньої освіти і продовжуючи професійним навчанням та роботою на робочому місці, підтримуючи їхній довгостроковий професійний розвиток.

Філософське підґрунтя сучасної системи підтримки професійного розвитку особистості має ґрунтуватися на концепції вільного вибору, який виступає життєво важливою умовою справжнього самозростання. В основі теоретичних засад ефективного психологічного супроводу лежить особистісно-орієнтований підхід, де професійне зростання розглядається як процес, в ході якого здобувач фахової передвищої освіти обирає та засвоює нові способи, шляхи розвитку.

Природно, що кожен вибір, з яким стикається студент, знаходиться під впливом цілого ряду можливостей, сформованих більш широким соціально-економічним середовищем. Підтримка здобувачів фахової передвищої освіти у виборі кар'єрного шляху може розумітися як спосіб допомогти їм побудувати особисту систему професійного зростання, в якій вони беруть на себе повну відповідальність за свої рішення і дії (Гриценко, 2017а).

Така перспектива ґрунтується на переконанні, що здобувачі фахової передвищої освіти повинні покладатися на свій внутрішній потенціал і що їхнє право на вибір слід визнавати і поважати. Однак простого визнання цього права недостатньо для забезпечення його реалізації. Щоб студенти дійсно могли робити осмислений вибір між різними можливостями професійного розвитку, їх потрібно навчити приймати обґрунтовані рішення.

Це передбачає допомогу в усвідомленні складності викликів, з якими вони стикаються, розробці стратегій для їх вирішення, а також у здійсненні перших кроків на шляху до визначення та реалізації своєї професійної ідентичності (Гриценко, 2018а).

Психологічна підтримка є ефективною тоді, коли вона відповідає професійним і психологічним можливостям здобувача фахової

передвищої освіти, а також задовольняє потреби особи, яка приймає рішення щодо кар'єри. Ключовим аспектом надання повноцінної психологічної допомоги під час вибору професії є пріоритет внутрішнього потенціалу студента, що передбачає визнання її права на самостійний вибір і відповідальність за нього. Для того, щоб це право було реалізоване повною мірою, необхідно допомогти здобувачеві фахової передвищої освіти зрозуміти поточну динаміку ринку праці та озброїти його знаннями про специфічні особливості різних професійних сфер (Гриценко, 2017b, 2018b).

Допомога у виборі професії має також включати формування сильної мотивації до навчання та кар'єри, впровадження сучасних методів навчання, гнучкого змісту освіти та заохочення до самореалізації особистості. Після початкового етапу вибору професії постійний психолого-педагогічний супровід залишається важливим під час пошуку роботи, орієнтації в процесі працевлаштування, адаптації до професійної кваліфікації та обов'язків, а також пристосування до нових соціальних і професійних ролей. Правильно обрана професія повинна відповідати інтересам, природним нахилам і почуттю покликання здобувача фахової передвищої освіти. Коли ця гармонія досягнута, студент відчуває реалізацію та задоволення від своєї роботи. Тому психологічний супровід у процесі вибору професії має бути організований таким чином, щоб враховувати таланти, вподобання та подальші плани особистісного і професійного зростання здобувача фахової передвищої освіти.

Враховуючи різноманітність сучасних професій і спеціальностей, самостійно орієнтуватися на ринку праці стає все складніше. Здобувачі фахової передвищої освіти часто потребують профорієнтації, щоб зрозуміти, як їхні характеристики відповідають конкретним галузям, а також підтримки в отриманні знань про затребувані та конкурентоспроможні кар'єрні шляхи, особливо під час планування довгострокового розвитку в динамічному ринку праці.

Система професійної орієнтації ґрунтується на таких важливих процесах, як оцінка професійних здібностей здобувача фахової передвищої освіти, надання консультацій з кар'єри, допомога у працевлаштуванні, а також формування чіткого та реалістичного розуміння своєї професійної ролі в сучасному економічному середовищі.

Важливо орієнтувати здобувачів фахової передвищої освіти на прийняття інноваційних та перспективних моделей життя та

професійної діяльності, які відповідають сучасним вимогам ринку. У сучасних умовах підприємництво виступає однією з найбільш актуальних та ефективних форм продуктивної праці. Для того, щоб успішно займатися підприємницькою діяльністю, студенти повинні пройти процеси ранньої соціалізації та самоідентифікації, які ґрунтуються на розвитку здорового економічного мислення (Лозовецька, 2015).

У цьому контексті особливого значення набуває виховання економічної культури. Розвиток економічної культури передбачає сприяння чіткому розумінню фундаментальних економічних принципів, які керують суспільством, і, на основі цього розуміння, виховання особистісних якостей, життєво необхідних для ефективної участі в економічній та виробничій діяльності. Цей процес тісно пов'язаний з підготовкою здобувачів фахової передвищої освіти як до професійного життя, так і до активної громадянської позиції, оскільки економічна обізнаність відіграє ключову роль у формуванні відповідальних і зацікавлених особистостей (Лозовецька, 2012).

У рамках комплексної освіти розвиток економічної культури передбачає багато цілей, зокрема формування сучасного економічного мислення, розвиток таких важливих професійних якостей, як відповідальність і наполегливість, виховання поваги та дбайливого ставлення до своєї професійної діяльності, а також набуття базових навичок економічного аналізу та управління ресурсами. Ці елементи разом підтримують готовність здобувача фахової передвищої освіти до повноцінної участі як у трудовій діяльності, так і в житті суспільства.

Професійні якості та навички, згадані вище, слугують життєво важливим підґрунтям для розвитку економічного розуміння, пов'язаного з працею, виробництвом, відносинами власності, підприємництвом та комерціалізацією. Ці компетентності також сприяють набуттю практичних навичок організаційно-економічної діяльності в конкретних секторах економіки. Ключовою умовою їх ефективного розвитку є інтеграція освітнього процесу з реальним виробничим середовищем.

Економічна культура формується під час вивчення майже всіх навчальних дисциплін. Особливо цінні можливості для формування економічної культури здобувача фахової передвищої освіти відкриваються завдяки спеціалізованим навчальним курсам. Ці курси покликані озброїти студентів широкою базою економічних знань і створити умови для залучення до сучасних форм економічної

діяльності. Основна мета полягає в упорядкуванні, уточненні та систематизації економічних знань і навичок шляхом їх впровадження у навчальні програми, практику та суспільно корисну або продуктивну працю. Цей підхід також має на меті розширити застосування економічної діяльності у світлі мінливих соціально-економічних реалій. Для цього використовуються різноманітні освітні методики, зокрема інтерактивні дискусії, інформативні розповіді, лекції, практичне вирішення проблем та виробничий досвід, які пов'язують теоретичні знання з реальним економічним середовищем (McMahon & Watson, 2015).

Значна увага приділяється впровадженню ігрових методів навчання та творчих проєктів як в аудиторії, так і в позааудиторний час, наприклад, через бізнес-симуляції, економічні розрахунки, оцінку ефективності праці та інновацій. Ці елементи економічної освіти покращують загальний освітній процес, наповнюючи його практичним, реальним змістом, орієнтованим на студента. У сучасному соціально-економічному середовищі конструктивна співпраця з роботодавцями може мати значний вплив на професійне самовизначення здобувача фахової передвищої освіти та розвиток її економічної культури. Багато західних соціологів та економістів підкреслюють цінність таких ініціатив, як вступні модулі про сучасні професії та навчальні програми з підприємництва, визнаючи їх одними з найефективніших інструментів для сприяння професійному зростанню та орієнтації.

Міжнародна практика показує, що такі програми, як «Розвиток малого бізнесу», «Створення та реалізація мого бізнес-плану», «Психологічна підтримка у прийнятті кар'єрних рішень» є одними з найпоширеніших. Ці ініціативи, як правило, зосереджені на вивченні психологічних особливостей здобувачів фахової передвищої освіти, розробці ефективних підходів, які допоможуть їм зрозуміти основи ринкової економіки, а також навчити їх технікам успішної ділової комунікації. Крім того, вони наголошують на застосуванні психологічних принципів у міжособистісній взаємодії, проводять тренінги для підтримки вибору кар'єри та набуття навичок, а також цільові семінари, спрямовані на формування певного ставлення до обраного професійного шляху.

Ефективність і структура професійного шляху значною мірою залежать від творчих здібностей особистості. В умовах ринкової економіки психологічною основою організації продуктивної професійної діяльності є розуміння ментальних вимірів ринкових

відносин та прийняття обґрунтованих рішень щодо залучення до тих чи інших професійних сфер. Важливою складовою підготовки здобувача фахової передвищої освіти до підприємницької діяльності є вміння самостійно формулювати навчальні цілі, обирати відповідні стратегії їх досягнення, підтримувати стійку мотивацію, проявляти волевільні зусилля для досягнення бажаних результатів, здійснювати самоконтроль і самооцінку. Крім того, успішній підготовці сприяють схильність до особистісного зростання, низький рівень тривожності, здатність до інноваційного мислення та когнітивної активності (Tang, 2019).

В.Ф. Орлов, досліджуючи психологічні риси, характерні для підприємця, підкреслює важливість виховання сильної мотивації до успіху як ключового чинника розкриття та застосування особистих навичок і здібностей. За його словами, впевненість у собі – особливо коли вона добре обґрунтована – є життєво важливою, навіть якщо вона включає в себе віру у власну здатність досягти того, що іншим може здатися складним. Ефективний підприємець має здорову або навіть дещо завищену самооцінку в поєднанні з низьким рівнем тривожності. Він повинен володіти здатністю передбачати і не допускати виходу ситуації з-під контролю, а також бути схильним до зваженого ризику. Особистість, якою рухає сильне прагнення до досягнення, як правило, здатна оцінювати як власні можливості, так і зовнішні обставини з почуттям реалізму, що дає змогу ставити досяжні цілі і конструктивно реагувати на невдачі. Такі студенти демонструють підвищену наполегливість, коли стикаються з труднощами, і часто стають ще більш рішучими після невдач. Успішні підприємці, як правило, шукають шляхи розширення своїх можливостей і отримують задоволення від вирішення складних проблем. Вони прагнуть досягти відмінних результатів та інноваційних підходів, постійно працюючи над вдосконаленням своєї діяльності. Цей постійний особистий виклик відображає форму самоконкуренції, що ґрунтується на прагматичному погляді на свої досягнення.

Для здобувачів фахової передвищої освіти з підприємницькими якостями процес вирішення проблеми та досягнення кінцевого результату має більше значення, ніж те, як їхні зусилля оцінюють інші. Зовнішні стимули, такі як похвала чи фінансова вигода, не є основними рушіями їхніх дій; натомість вони розглядаються як зовнішні показники успіху. Насправді, коли внутрішня зацікавленість студента в своїй роботі сильна, зовнішні винагороди можуть навіть

перешкоджати її роботі. Що дійсно мотивує їхню поведінку, так це очікування успіху, задоволення, яке він приносить, непідробний інтерес до самої роботи та внутрішній поштовх до досягнення цілей (Duffy et al., 2015).

Ще одна ключова риса, притаманна підприємцям або тим, хто прагне досягти успіху в цій сфері, – це високий ступінь наполегливості у відстоюванні своїх інтересів і зосередженості на поставлених цілях. Ця наполегливість може проявлятися по-різному:

- у здатності безперервно працювати над завданням протягом тривалого періоду;
- у готовності повернутися і відновити зусилля після паузи або невдачі;
- у рішучості переслідувати довгострокові цілі шляхом ретельного планування і постійної відданості справі.

На думку В.Ф. Орлова, ключовими психологічними принципами досягнення ефективної діяльності є сильне внутрішнє спонукання до дії, а також змістовна і добре структурована організація навчання, дозвілля і трудової діяльності, що сприяє співпраці і розвитку навичок кооперації. Автор також підкреслює важливість творчого підходу до виконання спільних завдань і наявність мотивації через заохочення та можливості для зростання як в освіті, так і в професійному житті (Алексєєва та ін., 2021).

Список посилань

Алексєєва, С. В., Гриценко, І. А., Закатнов, Д. О. (ред.), Кузьмінська, Л. Д., & Орлов, В. Ф. (2019). *Психолого-педагогічні тренінги у системі консультування з професійної кар'єри учнів професійно-технічних навчальних закладів: Навчальний посібник*. Полісся. <https://lib.iitta.gov.ua/717525>

Алексєєва, С. В., Базиль, Л. О., Байдулін, В. Б., Гриценко, І. А., Єршова, Л. М., Орлов, В. Ф., & Сохацька, Г. М. (2021). *Основи економічної грамотності та підприємництва: Навчальний посібник*. Полісся. <http://lib.iitta.gov.ua/729005/>

Гриценко, І. А. (2017а). Проблеми формування кар'єрних орієнтацій учнів ПТНЗ. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*, (13), 44–50. <https://lib.iitta.gov.ua/707331>

Гриценко, І. А. (2018а). Формування психологічної готовності учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти до вибору й реалізації професійної кар'єри. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*, (15), 81–87. <https://lib.iitta.gov.ua/712247>

Гриценко, І. А. (2017b). Складові кар'єрної компетентності учнів ПТНЗ. *Теорія і методика професійної освіти*. <https://lib.iitta.gov.ua/712270/>

Гриценко, І. А. (2018b). Особливості проектування професійної кар'єри учнівською молоддю в системі професійної (професійно-технічної) освіти. *Теорія і методика професійної освіти*. <http://lib.iitta.gov.ua/724994/>

Лозовецька, В. Т. (2015). *Професійна кар'єра особистості в сучасних умовах: Монографія*. ІПТО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/106915/>

Лозовецька, В. Т. (2012). *Професійна орієнтація молоді в умовах сучасного ринку праці: Монографія*. ІПТО НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/2950/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%8F.pdf>

McMahon, M., & Watson, M. (2015). Unity and relevance: Envisioning career counselling's future in higher education. *British Journal of Guidance & Counselling*, 43(3), 267–280.

Tang, M. (2019). *Career development and counseling: Theory and practice in a multicultural world*. SAGE Publications.

Duffy, R. D., Autin, K. L., Allan, B. A., & Douglass, R. P. (2015). Assessing work as a calling: An evaluation of instruments and practice recommendations. *Journal of Career Assessment*, 23(3), 351–366.